

ÇUKUROVA DOLAYLARINDA HALK MÜZİĞİNİN SÖZ VE SES YAPISI

Özcan Seyhan

Çukurova denince Adana ve İçel illeri akla gelir. Oysa, kültür benzeşimi açısından öncelikle K.Maraş ilinin batı ve güney sınırları, Sivas, Kayseri illerinin güney kıyıları ile Niğde ilinin doğu-güney sınırları bu kapsamın içine girerler.

Çukurova folkloruna ne zaman el atılmışsa, araştırma alanının bu kadar geniş tutulmasına gereksinim duyulmuştur. Biz folklorcuları böylesi çok geniş bir alana zorlayan nedenlerin en başında, bu yöreye öz damgasını vuran Türkmen aşiretlerinin yerleşim alanlarının genişliği ve bir o kadar da yaylak alanlar aramakta sınır tanımamış olmalarıdır. Örneğin; bahar gelince Toroslar'ın eteklerine doğru göçe başlayan Türkmenler, havanın ısınma durumuna göre kademe kademe yaylaların doruğuna ulaşırlar. Bir bölük aşiret İçel'in Bulgar Dağına, bir bölüğü Adana'nın kuzeyindeki Aladağ'a, Kayseri'nin Erciyes'na, K.Maraş'ın Binboğa dağına ve hatta Sivas'ın güneyindeki Uzun Yaylaya kadar uzanırlar. Bir düşünelim; 17. Yüzyıldan beri süre gelen bu göç serüvenleri nasıl bir Çukurova kültürü oluşturmuştur;.....

Kısacası, yazın yaylalarda, kışın ovada koskoca bir kültür kazanı kaynatan Türkmen obaları, bugün zihinlerde özlemini duyduğumuz o Çukurova'yı yaratmışlardır. Bu oluşum sırasında, Türkmen obaları Orta Asya'dan bu topraklara yerleşirken, nasıl bir müzik kültürünü beraberlerinde getirdiler? Bu topraklardan ne gibi yerli etkilenmelerde bulundular?..... O uzun havalar, kırık havalar, o Şirvan ile Serçe oyunları, Temurağalar, Üçayaklar, Pekmez Halayları, Sinsinleri bu bölge halkı nasıl bir geleneğe göre ve ne gibi etkiler altında yarattı?... İşte bunların kesin yanıtını bu sempozyumlar verecektir. Böylesi bilimsel çabalarla ancak birçok gerçekler aydınlanacak, bundan tüm yurdumuz ve dünya folkloru olumlu olarak yararlanacaktır. Şunu iyi bilmeliyiz ki; Çukurova'nın kapsadığı bu alan, Türk Folkloru'nun en zengin ve el değmemiş bir bölgesidir.

Şimdi bu kültür hazinemizin dil varlığına kısaca bir göz atalım :

SÖZ YAPISI :

Çukurova topraklarında yaşayan halkımız, ataları olan Oğuzların tüm niteliklerini taşımaktadır. Oğuzlar, Anadolu'ya gelirken özdeksel ve tinsel kültürleriyle beraber henüz konuşulan güzel Türkçe'mizin tüm niteliklerini de birlikte getirmişlerdir. Aslında Oğuz Türkçesi, daha biz Anadolu'ya gelmeden önce, Orta asya'da şimdiki özelliklerini taşıyordu. Ve aynı zamanda Türk diyalektinin en geçerlisi sayılıyordu. Örneğin; Dede Korkut, Kutadgu Bilik ve Divan-ü Lügat-üt Türk'teki sözlük ve koşuklar, İslamlıktan önce sözel sanatımızın varlığını simgeleyen en güzel örnekler olduğu gibi, Türk şiirinin esasını korumuş, katışksız, özleşmiş, yalın durumu yanında yabancı unsurlara da bulaşmamıştır.

Görülüyor ki; yüce tarihimiz kadar, sözel sanatımızın da çok eskilere dayandığı bir gerçektir. Özellikle şiir sanatımız, İslamlıktan sonra, o devrin şair, çalgıcıları, ozanları ve aşıkları tarafından devam ettirilmiştir. Günümüzde en canlı biçimiyle yaşamakta olan bu geleneğimiz, saz şairleri (âşık) adı verilen halk sanatçıları ile sürüp gelmektedir. Demek ki, şimdiki bildiğimiz aşık ve saz şairlerimiz, eski ozanlarımızın torunları olmaktadır. Örneğin; Yunus Emre, Aşık Sümmani, Pir Sultan Abdal, Aşık Şenlik, Aşık Ömer, Gevheri, Dertli, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Aşık Sıdkı, Aşık Garip, Aşık Kerem, Kaygusuz Abdal, Eşref oğlu, Balım Sultan, Nesimi, Hatayi, Kul Himmet, Seyrani, Deliboran, Aşık Paşa, Karacaoğlu, Dadaloğlu, Aşık Veysel, Ali İzzet ÖZKAN.... gibi daha niceileri bu zincirin halkaları olduğu kadar, halk müziğimizin şiir bölümünü yaratan gerçek Türkmen halk ozanlarıdır. Bu gün onlar, anonim kimliğe bürünen, Öz Türkçe'nin katıksız şiirlerini yaratan ölümsüz halk sanatçılarıdır.

Yukarda çok kısa bir tarihsel panorama çizerek folklorik ezgilerimizin söz dağarcığını besleyen ana kaynağa değinmiş bulunduk.

Şurası bir gerçektir ki; en eski devirlerden günümüze değin halk müziğimizin melodisini yaratanlar, tam bir folklorik kimlik

taşımalarına karşın, onlara ilişkin sözler hakkında bu kadar kesin konuşmak olanaksızdır. Demek ki, müzik folklorumuzda asıl anonim karakter taşıyan unsur; sözden önce ezgidedir. Sözlerin çoğu anonim gibi görünse bile, yaratıcılarının iyeliğini vermektedirler. Örneğin : Alevilere özgü samanların sözleri Hatayi, Pir Sultan Abdal, Balım Sultan, Kul Himmet vb. ozanların değil midir? Yine Toroslarda söylenen bozlaklar, türküler, Karacaoğlan, Dadaloğlu ve onlar gibi daha nice Türkmen ozanların değil midir?

Fakat, bunlara karşın; ağıt, ninni, mani, gibi koşukların anonim olmaları kesindir. Çünkü onlar, en eski kaynaklardan itibaren bilinen ilk türk şiirinin ta kendisi olup, ulusal hece vezniyle söylenen dörtlüklerdir. Bu koşutlar, Türk halkının yaşantısı içinden ayrılmaz bir parça olmuş, adeta kalıplaşmış ve Türk toplumunun doğal yaşantısı içinde kendiliğinden üreyerek gelişme olanağı bulmuşlardır. Örneğin; hiçbir zaman bir halk ozanı ölü evi için " Ölüñüze bir şiir yazdım, alın ağıt edin" diyemez. Eğer bir ağıt edilecekse, bu işi bilen ağıtçı karılar, onu geleneksel tavırlar içinde yürekten icra ederler. Öyleki, belleği binlerce dörtlüklerle dolu olan ağıtçılar, o ölü evinin durumuna göre, neler ... Hele beşiğinin başında ağlayan çocuğuna şevkatle ninni söyleyen annenin ölümsüz ninnileri ve aşık olan gençlerin sevgilileri için söylediği, o özlem dolu maniler, geçmişimizin en derinden gelen eşsiz sesleridir.

Demek oluyor ki, Türk şiirinin en eski ürünleri olan dörtlükler, hala halkımızın belleğinde dipdiri yaşamaktadır. Bunları izleyen destan yaratmalarımız ve koşma türünden türkülerimiz Türk şiirini bütün görkemiyle doldurmuştur.

Buraya kadar kısaca seyrini çizdiğimiz halk müziğimizdeki söz dünyamızın önemli bir bölümü, Çukurova'ya yerleşen Türkmen aşiretleri tarafından yayılmıştır. Yeri gelmişken şu önemli noktayı belirtelim ki, ünlü Türkmen ozanlarımız yarattıkları şiirlerine malzeme olarak aldıkları sözcük, deyim ve atasözü gibi benzeri unsurları gelenek uyarınca ustaca işlemişler, psiko-sosyal açıdan istenilene vermişler ve geniş halk kitleleri arasında bu kadar süre elde etmişlerdir. Her ne kadar halk ozanları folklorun konusu dışında tu-

tulsa bile, kullandıkları folklorik dil malzemeleri ve ozanlık geleneğine bağlı kalmaları açısından, onları bu bilimden fazla uzakta tutamayız. Hatta öyleki, eski ozanların şiirleri ne kadar geç anonim olmuşlarsa da, şimdikilerin daha çabuk anonimleştiğine tanık oluyuz. Bu olay karşısında çok dikkat etmemiz gereken bir konu da; eski şiirlerle birlikte yenilerinin o derece çok ilgi çektiği ve titizlikle izlendiği saptanmıştır. Bu durum, biz folklorcuları ister istemez düşündürmeye zorlamış ve yeni ufuklara sürüklemiştir. Her ne olursa olsun, bütün bu ürünler, eski Türk şiir geleneğimizin dilini sürdürmesi açısından büyük bir önem taşır. İçerdikleri konular itibarıyla yurdumuzu ve ulusumuzu ilgilendiren büyük tarihsel, toplumsal olaylara, efsaneleşmiş kişilere, eşkiya olarak nitelenen halk kahramanlarına kadar, her şeyi konu etmektedirler. Bunlardan ayrı doğa, hayvanlar, dağlar, çayırlar, çimenler de dile getirilir. Ulusumuzun doğa ve hayvanlara karşı sevgisi çok eskilere dayanmaktadır. Bilindiği üzere Türklerin İslamiyetten önce geçirdiği din devreleri, bu olaylarla yakından ilgilidir. Örneğin; Totemizm devrinde hayvanlar, naturizm devrinde de doğasal olaylar sembol haline gelmiştir. Göktürklerde ve Uygurlardaki totem: kurt, oğuz efsanelerindeki örgütteki Bozoklarda Gök Han'ın totemi : şahin doğan, Ay Han'ının Kartal, Yıldız Han'ın Tavşancıl idi. Bunların totemleri oldukça kutsal olduğu için onlara ok atılmaz, öldürülmezdi. Diğer totemler arasında "fare, öküz, pars, tavşan, timsah, yılan, at, koyun, maymu, tavuk, köpek, domuz" gibi hayvanlar takvimdeki 12 ayı simgeliyorlardı. Bir insanın doğumu, bu hayvanlardan hangisine rastlıyorsa, o hayvan, o kişinin totemi oluyordu. Sonraları birçok kabileler ve boylar hayvan isimleri ile anılıyordu. Örneğin; bugün Anadolu'daki çoğu Türkmen aşiretleri ve oymakları hayvan isimleri taşımaları bu yüzdendir. Örneğin; Tekeler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Sarıkeçililer, Bozdoğanlılar gibi... Çukurova'da bazı aylara "Oğlak Ayı" Elbeyli aşiretinin pirlere "Bozgeyikli" denildiğini biliyoruz. Ayrıca hayvanlarla ilgili (fare, öküz) destanları ve at üzerine (Kırat, Arap At) adı verilen nice Türküler vardır. Karacaoğlan ve Dadaloğlu'nun çoğu şiirlerinde (Balaban, Şahin, Ördek, At) gibi kuşların

ve hayvanların geçmesi de en eski geleneğimizin birer uzantısı değil midir?

Bazı anonim ezgi sözlerinin çoğunda da (Alageyik, Keklik, Turna, Kaz, Ördek, Akkoyun, Karakoyun, Güvercin, Bülbül, Yeşil Kurbağalar, Kuzu, Karatavuk, Fare, Öküz At, Arap At, Kırat) gibi kuşlar ve hayvanlar yoğun bir biçimde yer almaktadırlar. Hele o binlerce yükseklikteki Aladağlar, Bulgar Dağı, Bozoğlanlar, Binboğalar, Hasan Dağı, Gavur Dağı, Nurhak Dağları, Çukurova'daki yaşayan Türkmen aşiretlerine esin kaynağı olmuştur. Türkmen folklorunda dağlar, yayalalar; bitmez tükenmez konulardır. Hangi Türkmen ozanının deyişine baksak, dağlardan konu etmeyi yoktur. Hemen hemen Karacaoğlan'ın çoğu şiirlerinde "Çıktım Yücesine Seyran Eyledim" gibi pasajlar görürüz. Bütün bu kültür birikimimiz şiirlerle ifade edilmiş olup, yüce halkımızın kültüründe içtenlikle yaşamaktadır.

SES YAPISI :

Çukurova dolaylarına özgü ezgiler, tüm Anadolu ezgileri üzerinde elde edilen bilgilere göre pek bir ayrılığı olmamasına karşın, bölgenin arazi ve iklim yaşam koşullarına ağır ve zor gelmesi nedeniyle, ister istemez değişik farklar doğurmuştur. Özellikle ezgilerin yaylak (dağlık) yörelerde tiz'den başlaması, yazlak yörelerde de pestten başlaması buna en canlı örneklerdir. Örneğin; "Pozantı'nın Irmağı, alageyik, Kozan Dağı gibi ezgiler tepe notu onludan başladığı, ovalık bölgelerde "Sabahtın Uğradım Ben Bir Güzele ve Yeşil Kurbağalar" gibi ezgiler Pestten başlaması bu görüşümüzü kanıtlayan en canlı örneklerdir. Yani, iklim farkına göre soğuk yörelerde söz ve seste "sert" bir yapı, sıcak yörelerde de "yumuşak" bir yapı göze çarpmaktadır. Bu durum, ezgi sözlerine de etkide bulunmuştur; sert sessiz harfler yumuşak sessizlere, sesli harfler de daha koyu bir renge bürünmüştür.

Şimdi Çukurova yöresinden derlenen bir demet ezginin tonal-modal bünyesini, ses sınırlarını ve seyirlerini gösteren bir açıklama yapalım:

I- Bir üçlü ses sınırı içindeki ezgiler:

a) Kırıkhan Halayı : Temel sestem başlar, üçlüsü üzerinde uzunca durur, sonra alt ikilisinden temel seste karar kılar.

(Örnek : 1)

b) Lorke Halayı : Temel sestem başlar, alt dördlüsü üzerinde ritmik figürler yapar, pestleşmiş üst ikinci derecesinde seyrederek, oradan 1.5 tam ses aralığı ile üst üçlüne ulaşıp alt ikilisiyle dördlüsüne inip temel seste karar kılar. (Ör. 2)

II- Bir tam dördlü ses sınırı içindeki ezgiler :

b) Köprübaşı Halayı : Temel sestem başlar, üst dördlüye atlar, üst üçlüsünden inerek temel seste karar kılar. (Ör. 3)

c) Şirvani Halayı : Temel sestem başlar, üst üçlüsünden geçerek üst dördlüsüne ulaşır ve temel seste karar kılar. (Ör. 4)

d) Hasan Dağı : Temel sestem başlayıp hemen üst dördlüsüne geçer, buradan yedenli alt ikilide durarak temel seste karar kılar.

(Ör. 5)

III- Bir tam beşli ses sınırı içindeki ezgiler :

a) Gide Gide bir Söğüde : Temel sestem başlar, üst beşlisine atlar ve bu kesimde çokça durur, üst üçlüsünde durak yapar, tekrar üst beşliden başlayarak temel seste karar kılar.

(Örnek : 6)

e) Menekşe buldum derede : Üst ikilisinden başlayarak hemen üst beşlisine atlar, ikilisinde durak yapar, alt ikilisinden temel seste

karar kılar. (Ör. 7)

f) Gürgenin Gazeli : Üst ikilisinden başlar, sırayla üst dördlü ve üst beşlisinden geçerek üçlüsünde durak yapar ve temel seste

karar kılar. (Ör. 8)

g) Kalenin üstü direk : Üst üçlüsünden başlayarak hemen üst dördlüsüne geçer ve üst üçlüsünde durak yapar, üst beşlisinden

sırayla inerek temel sesinde karar kılar. (Ör. 9)

h) Evden çıktı yürüdü : Tizleşik üçüncü derecesiyle başlayıp hemen üst dördlüsüne varır ve süsleme bir sesle üst beşlisine

uğrar, temel seste karar kılar. (Ör. 10)

f) Sokuda bulgur gelinim : Üst beşlisinden başlar, üst beşli, ikili ve üçlüsünde seyrettikten sonra ilk yarıda beşlisinde durak yapar ve ezgi sonunda temel seste karar kılar.

(Örnek: 11)

g) Ahu gözlüm tut elimden : Üst beşlisinden başlar, üst üçlüsü, ikilisi ve alt ikilisine kadar iner ve üst üçlüsünde başlayarak tekrar üst dörtlü ve beşlisine uğrayarak temel sesinde karar verir. (Ör. 12)

h) Koyun gelir yata yata : Üst beşlisinden başlar, üst dörtlü, üçlü, ikili dereceleriyle inici olarak temel seste karar kılar. (Ör. 13)

IV- Bir büyük altılı ses sınırı içindeki ezgiler:

i) Evlerinin önü handır : Üst beşlisinden başlar, üst üçlüsünde durak yapar, yeden yerine alt dörtlüsüne dokunur, üst dörtlüsünden alt ikilisine beşli bir dizi olarak iner ve temel seste karar kılar. (Ör. 14)

V- Bir küçük yedili ses sınırı içindeki ezgiler:

J- Güyer bostanım güyer : Üst büyük altılısından başlayarak hemen üst yedilisine ulaşır, ezginin birinci bölümü sonunda üst dörtlüde durur. Ezgi, ikinci bölüme birinci bölüm gibi başlar, bitişte temel seste karar verir. Ezginin bağlantısı üst üçlüsünden başlayarak temel seste karar kılar. (Ör. 15)

VI- Bir oktavı aşan ezgiler :

k) Ben de gittim bir geyiğin avam : Büyük altılıdan başlayıp oktavına ulaşır, onlusunda seyreder, üst beşlisinde durak yapar, temel sese doğru inişlerde üst yedilisinde başlayıp altıncı ve beşinci dereceleri arasında 1.5 tam ses kullanılır ve ezgi bu seyri çokça kullanarak temel seste karar kılar. (Ör. 16)

1) Kozan Dağı : Üst büyük altılıyla başlayıp oktavına ulaşır, onluya kadar yükselme seyri gösterir, beşlisinde durak yapar, üçlüsünü 1/2 ton tiz, ikilisini de yarım ton pesileştirerek 1.5 tam ses gösterisinde bulunur ve böylece bol seyir ederek temel seste karar kılar. Ezgi sözünün üçüncü dizesinin sonunda üst üçlüde durulur, dördüncü dize ile bağlantıya geçilir. Bağlantı dört ses sınırı içinde geçer ve tiz alt üçlünden sonra temel seste karar kılar. (Ör. 17)

Sonuç olarak, Çukurova y6resine 6zg6 ezgiler hep bu kadar demek değildir. Sunmuř olduğumuz 6rneklerden başka verilecek 6rnekler de kalmadı denemez. řu bir gerçektir ki, 6ylesine geniş bir y6renin m6zik folkloru řu 6-beş sayfacık kağıtların arasına sıkıştırmak olanak dışıdır.

Sunmuř olduğum bildirim, bu konuda alışacıklara bir derece yararlı olabilecekse kendimi mutlu sayarım.